

DISCURS ISTORIC ȘI POSTMODERNITATE. OPȚIUNI METODOLOGICE

Bogdan Moșneagu

1. PROFILUL POSTMODERNISMULUI

“În linii generale postmodernismul are aspectul unei afirmații conștiente, contradictorii și autosubminatoare. El seamănă cu gestul de a pune în ghilimele o afirmație în timp ce o faci”¹. Autoreflexiv și parodic, postmodernismul subliniază în felul său ironic că toate formele culturale de reprezentare sunt determinate ideologic și nu pot evita implicarea în relațiile și aparatele social-politice. Umberto Eco consideră postmodernismul orientarea celui care a învățat lecția lui Foucault – și anume că puterea nu e ceva unitar care există în afara noastră².

Discursul este un sistem de relații între părți aflate într-o activitate de comunicare³. Cu alte cuvinte, el este angajat în relațiile de putere, culturale-simbolice, în care cine trăiește după un unic sens va sfârși prin a fi strivit de acesta⁴.

Figura clasică a discursului postmodern este *paradoxul*: pe de o parte se admite că nu avem posibilitatea de a ne elibera de sub povara unei îndelungate tradiții de reprezentare vizuală și narativă, iar pe de altă parte se pare că ne pierdem încrederea atât în caracterul nepuizabil cât și în puterea reprezentărilor existente. Funcția discursului este tocmai aceea de a institui o distanță critică și mai apoi de a o desființa. Această dublă acțiune previne orice tendință critică de a trivializa sau ignora problemele istorico-sociale⁵. Postmodernismul nu apare ca o simplă modă sau vogă. El trădează criza unei lumi care uitase de drepturile femeii, ale minorităților culturale și sexuale, ale lumii postcoloniale. Acesta se ivește pe scena culturală a lumii ca fiind în mod serios dezbătut chiar de către postmoderniști. Tocmai paradoxul acestei situații îl orientează cu mai multă forță în direcția relațiilor sale cu istoria academică.

Provocarea pe care o aduce acest curent în sfera de cercetare a istoriei este studiul reprezentării trecutului⁶ și al reamintirii prin evocare sau reconstrucție. Trecutul pentru postmodernism este un *loc* al memoriei⁷, un *spațiu* deja delimitat în cultura umană. Istoria pare că vrea să emigreze din câmpul cercetării academice în câmpul deschis al reprezentărilor simbolizatoare. În locul practicilor

obișnuite de producere a cunoașterii istorice, abrevieri ale profesionalismului academic, practicile culturale ale rechemării trecutului în istorie au câștigat un enorm interes mai ales în viața publică, unde memorialele, monumentele, aniversările și alte ceremonii ale reamintirii colective au început să joace un rol important.

Discursul istoric devine unul metaistoric, deoarece acesta este mult mai capabil de a da răspunsuri în fața provocărilor înaintate de criza antropologică și epistemologică. El ne propune o manieră de *a ne descurca cu trecutul*, o *teorie* (în sens rortyan) despre acesta. Criteriile de sens discutate de *teoria* postmodernismului propun noi ipoteze de abordare a semnificației faptului și duratei istorice, mai apropiate de necesitățile și interesele practice. Ele au funcția de a selecta un set de imagini posibile pentru construcția identității noastre social-istorice.

Istoriografia are menirea de a chestiona teoriile propuse de postmodernitate. Tocmai aceste dezbateri ne vor lămuri percepția asupra trecutului. Este reamintire, reevocare, reprezentare și/sau uitare, suprimare? Toate acestea, însă, nu sunt decât ipostaze ale memoriei. Se poate deduce de aici că miza istoriografiei postmoderniste este *memoria*, investigarea acesteia. Strâns legată de sfera privată și publică a individului, memoria este cea care îi furnizează reperele existenței și într-o oarecare măsură sensul acesteia. Crizele existențiale nu sunt, în ultimă măsură, decât maladii ale memoriei⁸.

Toate aceste considerații au o corespondență directă în metodologia propusă de istoriografia postmodernistă. Aceasta aduce câteva inovații care pe de o parte vin să completeze și să îmbunătățească ghidul metodologic al modernității, iar pe de altă parte vin să înlocuiască metode mai vechi și să propună altele mai noi.

2. DELIMITĂRI METODOLOGICE

De obicei, metodologia riscă să fie privită ca un inutil excurs teoretic cu multe postulate și axiome înșirate fără sens. De aceea, câteva cuvinte despre metodologie vor limpezi poziția acesteia în sfera cercetării și investigației istorice. J.F. Lyotard vorbește de metodologie ca despre o esențială practică de cercetare ce conține cadrul național și conceptual fără de care demersul nu poate deveni științific⁹. Teoria (metodologia) reprezintă vocabularul cu care va fi descris faptul istoric, iar acesta are de obicei o tradiție care îi predetermină semnificațiile și funcționalitatea. Aceste atribute specifice sunt integrate gândirii unei anumite școli, de obicei cea care propune sensul semnificațiilor și al funcționalității. Astfel, metodologia descrie opțiunea pentru vocabularul unei anumite școli de cercetare și pentru metoda acesteia. Această opțiune va da un anumit

sens cercetării, configurând într-o anumită măsură ipoteza pe care o propune demersul științific.

Pentru a putea înțelege mai bine metodologia postmodernă, îi vom prezenta profilul științific în comparație cu criteriile metodologiei moderne de investigație. Postulând existența ghidului metodologic modern cu șapte atribute principale care-i configurează profilul analitic – 1) *izvorul, mărturia istorică*; 2) *critica internă și externă*; 3) *criteriul selecției*; 4) *metoda genetică*; 5) *criteriul obiectivității sau imparțialității*; 6) *criteriul sistematizării*; 7) *estetica scrisului istoric* – să urmărim, pe rând, ce propuneri înaintează metodologia postmodernă.

Prima cerință se referă la utilizarea indispensabilă a *izvorului, a mărturiei istorice*. Necesitatea lor este descrisă în binecunoscuta formulă “pas de document, pas d’histoire”. În mod categoric, istoria se face cu ajutorul documentului, dar nu în mod exclusiv, așa cum propune istoriografia pozitivistă de secol XIX. Istoricismul¹⁰ veacului al XIX-lea infuzează un spirit realist extrem de necesar domeniului de cercetare al istoriei. Însă tot istoricismul valorizează în mod absolut documentul, investindu-l cu credibilitate totală¹¹. Istoriografia postmodernă vine cu o propunere inovativă: *istoria orală*¹². După cum bine se știe acum, *documentul* reprezintă de obicei versiunea oficială, aservită frecvent unei viziuni preferate de acel context politico-istoric. *Istoria orală* vine în sprijinul completării imaginii oferite de arhive. Nu de puține ori declarațiile culese au corectat sau modificat sensul inițial al documentului. Nu de puține ori maximele culturii orale au oferit opinii generalizate la nivelul colectivității, oferind reprezentări pe care documentul diplomatic le escamotă¹³.

Al doilea atribut ne descrie *critica externă și internă a izvoarelor*. Bineînțeles, critica filologică, descoperire introdusă de iluminism în sfera metodologiei de cercetare, este indispensabilă¹⁴. Ea reprezintă un instrument prețios fără de care nu se poate începe o investigație riguroasă. Aceasta este *critica externă*. Prin *critica internă* se înțelege de obicei critica de interpretare a izvorului, aceasta având rolul a stabili înțelesul lui exact și gradul de încredere pe care îl merită. Critica de interpretare este un alt punct sensibil, discutat de istorici și post-structuraliști. Există o întreagă tradiție care ne vorbește de diferite școli de interpretare: de la cea a lui G. Hempel, Collingwood, Oakeshott¹⁵, până la contribuția oferită de P. Ricoeur¹⁶. Critica internă pe care ne-o propune tradiția istoricistă vede faptul istoric ca având existență obiectivă, în sine, independent de subiectul cunoscător, istoricului revenindu-i misiunea de a-l reconstitui *așa cum a fost*. În acest fel reflecția teoretică este îndepărtată, mecanizându-se un algoritm de producere a istoriei în doi timpi: 1) critica documentelor; 2) sistematizarea faptelor istorice. *Critica internă* urmărește să descopere înțelesul exact al documentului, sensul lui originar. Ipoteza de la care se pornește în descifrarea înțelesului exact este postularea unui singur adevăr, unui singur sens și a unei singure semnificații oferite de document. Or, un singur sens poate avea o propoziție din domeniul științelor exacte ca “ $2+2=4$ ”. O propoziție din domeniul

științelor umane, rostită sau scrisă, dezvoltă un set multiplu de posibilități semantice, deci mai multe sensuri comunicate prin intermediul unui cod cultural. Omul – ființă a devenirii – se transformă în timpul actului de comunicare și de aceea nu poate fi circumscris propoziției “ $2+2=4$ ”¹⁷. Adevărul, în acest caz, poate fi definit ca un set finit de sensuri și semnificații posibile, decodificate de receptori în diferite registre de interpretare.

Criteriul *selecției*, al treilea în ghidul metodologic al modernității, reprezintă o constantă a cercetării istorice. Istoriografia postmodernă întrebuițează acest criteriu cu aceeași funcționalitate. Propunerea pe care o face postmodernismul apare în legătură cu statutul *selecției*: ea va fi așezată în contextul mai larg al *interpretării*¹⁸. Pentru a putea discuta criteriul *selecției*, vom aduce în discuție și criteriul al cincilea: *obiectivitatea*, care se află într-un raport de interdependență și interacțiune cu *selecția*. Vechiul proces de selecție întreprins de istoric cu conștiința obiectivității este redescris de istoriografia postmodernă prin prisma post-structuralismului. Conștiința imparțialității, obiectivitatea pe care o urmărește istoricul este de fapt o pretenție exagerată, dat fiind că procesul de selecție se face prin grila unor criterii culturale cărora istoricul le rămâne prizonier. El interpretează cu ajutorul unor formule prestabilite de contextul cultural¹⁹, rezultatul fiind undeva între subiectivitate și obiectivitate. Ea este imposibilă din cauza caracterului prin excelență social al omului care alege pentru a putea înțelege. Obiectivitatea este descrisă de postmodernism în propoziții ca aceasta: *imparțialitatea e o abreviere a nivelului de înțelegere a istoricului și a formulei sale de interpretare*.

Ghidul metodologic propune ca al patrulea principiu de analiză *metoda genetică*. În traducere istoricistă aceasta este metoda *organicist-evoluționistă*: șirul evenimentelor este de tip a, b, c, d... z, fiecare etapă fiind în mod obligatoriu o acumulare în plus, un progres. Istoria este văzută ca un organism care crește, se dezvoltă și apoi decade îmbătrânind. Această metaforă organicistă introduce o legitate mecanică la nivel antropologic. Nu întâmplător postmodernismul recomandă abandonarea acesteia, înlocuind-o cu *metoda narativă*²⁰. Această metodă înaintea o ofertă mai atrăgătoare: reconstrucția trecutului devine o narațiune plauzibilă, verosimilă, fără pretenția obiectivității absolute și fără fobia relativității totale a adevărului prezentat.

Al șaselea atribut, cel al *prezentării sistematice*, adică faptele narate la locul și la timpul lor închegând un tot unitar, este și el criticabil pentru că se folosește în subtext de metoda organicistă ce vede istoria ca pe un organism, ca pe un întreg. În schimb, dacă legăm al șaselea atribut de ultimul principiu propus de ghidul metodologic al modernității, cel ce postulează *estetica scrisului istoric*, vom descoperi că *sistematizarea* joacă un rol important. *Sistematizarea* se află în strânsă legătură cu referențialitatea discursului istoriografic, adică cu

reprezentarea trecutului prin intermediul narațiunii ce explică faptele istorice înfășurându-le în interpretarea descrierii lor²¹.

3. CONCLUZII

Conceptele, teoriile și formulele folosite de metodologie sunt cele ale modernității, făcând parte din vocabularul mai larg al cercetării. Propunerile metodologiei moderne sunt într-o oarecare măsură riguroase și durabile. Ceea ce aduce nou postmodernismul este îmbunătățirea metodelor moderne și evidențierea unor metode mai noi, capabile să analizeze mult mai bine fenomene contemporane sau moderne. Postmodernismul mărește evantaiul alternativelor metodologice, dezvăluind în esența preocupărilor sale o mai mare apropiere față de centrul de interes al științelor umane: **omul-ca-ființă-în-devenire** (în sens heideggerian).

---

1 Linda Hutcheon, *Politica Postmodernismului*, București, Editura Univers, 1997, p. 5.

2 *Ibidem*, p. 7.

3 *Ibidem*, p. 8.

4 Katherine Verdery, *Compromis și rezistență*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 28.

5 Linda Hutcheon, *op. cit.*, p. 20.

6 Katherine Verdery, *op. cit.*, p. 27.

7 Pierre Nora, *Les lieux de memoire*, în *Histoires. French constructions of the Past*, The New Press New York, 1995, p. 632.

8 Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Iași, Institutul European, 1998, p. 129.

9 J. F. Lyotard, *Fenomenologia*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 93.

10 *Ibidem*, p. 95.

11 Adrian Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice românești*, București, Editura All, 1999, p. 56.

12 Jorn Rusen, *Loosing the order of history*, text de lucru la școala de vară a Universității Central Europene, Budapesta iulie-august 1999, p. 4.

13 Al. Zub, *op. cit.*, p. 169.

14 Jorn Rusen, *op. cit.*, p. 6.

15 Adrian Pop, *op. cit.*, p. 73.

16 Paul Ricoeur, *De la text la acțiune*, Cluj, Editura Echinoc, 1999, p. 163-168.

17 J.F. Lyotard, *op. cit.*, p. 92.

18 Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 150.

19 Linda Hutcheon, *op. cit.*, p. 11.

20 Jorn Rusen, *op. cit.*, p. 7; Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 155.

21 *Ibidem*, p. 168.